

8. Ο ΙΜΑΝΟΥΕΛ ΚΑΝΤ

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Τι γνωρίζετε για τα τρία βασικά ερωτήματα, στα οποία στηρίχτηκε ο Καντ για να αντιμετωπίσει τον ακραίο σκεπτικισμό του Χιουμ;
2. Πώς ονομάζει τη συνείδηση ο Καντ και γιατί;
3. Πώς κατανοεί ο Καντ την έννοια της υπερβατολογικής¹ συνείδησης; Ποια σημασία έχει για την εμπειρία και τη γνώση του ανθρώπου;
4. Τι ονομάζει ο Καντ πράγμα καθεαυτό;
5. Ποιοι είναι οι βασικοί συντελεστές της αξιοπιστίας των παραστάσεών μας; Να τους αναφέρετε και να δώσετε ένα γενικό ορισμό τους.
6. Πώς αντιλαμβανόταν ο Καντ την αιτιώδη σχέση ανάμεσα στα γεγονότα ή στα πράγματα;
7. Τι νόημα δίνει ο Καντ στον όρο a priori;
8. Ποιες θεμελιώδεις κατηγορίες αναγνωρίζει ο Καντ και ποια η σημασία τους για τη γνώση;

¹ Έτσι μεταφράζουμε το γερμανικό όρο: *transzendental*. Στο σχολικό εγχειρίδιο ο όρος απαντά ως υπερβατολογικός, π.χ. υπερβατολογική συνείδηση. Χρειάζεται να διακρίνεται ο όρος υπερβατολογικός από τον όρο υπερβατικός (*transzendent*) και τα παράγωγά του: ο πρώτος όρος «αναφέρεται στο είδος εκείνο της γνώσης που προηγείται της εμπειρίας και δεν πρέπει να συγχέεται με τον όρο «υπερβατικός» (γερμανικά: *transzendent*) που αναφέρεται στη γνώση που υπερβαίνει τα όρια της δυνατής εμπειρίας και καλλιεργήθηκε στο χώρο της δογματικής Μεταφυσικής» (Ν. Αυγελή, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 180).

9. Μπορούμε να εμπιστευόμαστε τις παραστάσεις μας, σύμφωνα με τον Καντ και γιατί;
10. Ποια σχέση υπάρχει ανάμεσα στο πράγμα καθεαυτό και στις παραστάσεις μας;
11. Εάν μπορώ να συλλάβω με το νου μου το πράγμα καθεαυτό σημαίνει ότι μπορώ και να το γνωρίσω; Να διατυπώσετε την άποψή σας κατά το δυνατόν τεκμηριωμένα.
12. Οι παραστάσεις που σχηματίζουμε μέσω των αισθήσεων τοποθετούνται, κατά τον Καντ:
- α) μέσα στο χρόνο και το χώρο
 - β) μέσα στο χώρο
 - γ) μέσα στο χρόνο
 - δ) μέσα στο σύμπαν
 - ε) έξω από το χώρο και το χρόνο
- Να δικαιολογήσετε την επιλογή σας.
13. Τι γνωρίζετε για τις Καντιανές αντινομίες;
14. Πώς πέτυχε ο Καντ την άρση του αδιεξόδου, στο οποίο οι αντιτιθέμενες θεωρίες του Πλάτωνος και του Χιουμ είχαν οδηγήσει τη γνωσιολογία; (εργασία για το σπίτι)

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. Να σχολιάσετε τα παρακάτω αποσπάσματα του Καντ σε σχέση με τη θεωρία του για το πράγμα καθεαυτό:
- α) «Τα φαινόμενα δεν είναι πράγματα καθεαυτά αλλά παιχνίδι των παραστάσεών μας»
Κριτική του Καθαρού Λόγου, μτφρ. Γιανναρά, II, σ. 88
 - β) «Τα φαινόμενα είναι τα μόνα αντικείμενα, τα οποία μπορούμε να έχουμε άμεσα ως δεδομένα»

ό.π., σ. 101

2. Μπορούμε, κατά τον Καντ, να μιλάμε για ένα πράγμα, το οποίο δε γνωρίζουμε; Να διατυπώσετε την άποψή σας και να την αιτιολογήσετε.
3. *«Εξομολογούμαι: η υπόδειξη του Δαβίδ Χιουμ υπήρξε ακριβώς εκείνο που πρωτοδιέκοψε πριν από χρόνια το δογματικό μου ύπνο, κι έδωσε στις έρευνές μου μέσα στο πεδίο της θεωρητικής φιλοσοφίας εντελώς άλλη κατεύθυνση».*

I. Καντ, *Προλεγόμενα σε κάθε μελλοντική Μεταφυσική*, εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Γ. Τζαβάρια, σ. 27

Στο παραπάνω απόσπασμα ο Καντ:

- α) ασκεί οξεία κριτική στον Χιουμ
 - β) θεωρεί σημαντική τη συμβολή του Χιουμ στο δικό του προσανατολισμό
 - γ) δεν παίρνει θέση απέναντι στη φιλοσοφία του Χιουμ
 - δ) υποστηρίζει ότι ο Χιουμ τον έριξε σε δογματικό λήθαργο
- Να δικαιολογήσετε την επιλογή σας.
4. Σύμφωνα με τον ιδεαλισμό δεν υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα. Αντίθετα ο ρεαλισμός δέχεται την ύπαρξη αντικειμενικής πραγματικότητας. Ο Καντ επιχείρησε να δώσει μια συμβιβαστική λύση στο πρόβλημα της ύπαρξης του εξωτερικού κόσμου. Να αναφέρετε τις σχετικές με αυτό το θέμα απόψεις του, λαμβάνοντας υπόψη τα όσα είπε για το πράγμα καθεαυτό, τα φαινόμενα και τη συνείδηση που καλείται να τα γνωρίσει.
5. Η βασική γνωσιοθεωρητική θέση του Καντ ότι η επιστημονική θεμελίωση της γνώσης μας προϋποθέτει στενή συνεργασία λόγου και εμπειρίας συμβάλλει, κατά την άποψή σας, στην υπέρβαση της αντίθεσης ανάμεσα στον ορθολογισμό και τον εμπειρισμό; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας σ' ένα δοκίμιο έκτασης περίπου 600 λέξεων. (συνθετική - δημιουργική εργασία)

6. Σας δίνεται το παρακάτω κείμενο του Καντ. Να το διαβάσετε προσεκτικά και να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις.

«Ως τώρα γινόταν δεκτό ότι όλη η γνώση μας πρέπει να ρυθμίζεται προς τα αντικείμενα αλλά όλες οι προσπάθειες που έγιναν με την προϋπόθεση αυτή, για να βρεθεί κάποιος a priori προσδιορισμός των αντικειμένων στηριζόμενος αποκλειστικά σε έννοιες, με τον οποίο θα διευρυνόταν η γνώση μας, πήγαν χαμένες. Γι' αυτό ας δοκιμάσουμε μια φορά να δούμε μήπως έχουμε στα προβλήματα της Μεταφυσικής περισσότερη επιτυχία, αν δεχτούμε υποθετικά ότι τα αντικείμενα πρέπει να ρυθμίζονται προς τη γνώση μας. Εδώ συμβαίνει το ίδιο όπως και με τις αρχικές σκέψεις του Κοπέρνικου, που βλέποντας ότι δεν κατέληγε σε αποτέλεσμα ως προς την εξήγηση των ουράνιων κινήσεων με την υπόθεση ότι ολόκληρη η στρατιά των άστρων περιφέρεται γύρω από το θεατή, δοκίμαζε να δει μήπως θα είχε μεγαλύτερη επιτυχία, αν έβαζε το θεατή να περιστρέφεται και αντίθετα τα άστρα να μένουν ακίνητα».

Κριτική του Καθαρού Λόγου, μτφρ. Γιανναρά, Ι, σ. 45

- α) Ποια νέα πρόταση εισηγείται ο Καντ για την επίλυση του προβλήματος της γνώσης;
- β) Ο ρόλος του υποκειμένου και η στάση του απέναντι στον κόσμο είναι, κατά τον Καντ, απλώς παθητική ή ερευνητική;
- γ) Πώς κρίνετε τις απόψεις του;
7. Να μελετήσετε το κείμενο που σας δίνεται και να απαντήσετε στο ερώτημα που ακολουθεί:

«Ότι κάθε γνώση μας αρχίζει με την εμπειρία, αυτό δεν επιδέχεται καμία αμφιβολία γιατί με τι άλλο θα μπορούσε να αφυπνιστεί η γνωστική μας δύναμη για να ασκήσει το έργο της, αν όχι με αντικείμενα που ερεθίζουν τις αισθήσεις μας και που τότε προκαλούν από μόνα τους τη γέννηση παραστάσεων και τότε βάζουν τη νοητική μας ενέργεια σε κίνηση να τις συγκρίνει, να τις συνδέσει ή να τις χωρίσει και έτσι να κατεργαστεί το άμορφο υλικό των κατ' αίσθηση εντυπώσεων για το σχηματισμό μιας γνώσεως των αντικειμένων που

ονομάζεται εμπειρία; Έτσι, «από την άποψη του χρόνου» δεν έχουμε καμιά γνώση μέσα μας που να προηγείται από την εμπειρία όλες αρχίζουν με αυτήν. Αλλά, και αν ακόμα κάθε γνώση μας πρωταρχίζει με την εμπειρία, αυτό δε σημαίνει ότι και καθεμιά πηγάζει από την εμπειρία».

μετάφραση Ι. Γιανναρά, ό.π., σ. 71

Ποιες απόψεις εκφράζει εδώ ο Καντ για το θέμα της γνώσης;

8. Σε ποια σημεία ταυτίστηκε ο Καντ με τη θεωρία του εμπειρισμού και σε ποια διαφοροποιήθηκε; Να διατυπώσετε την άποψή σας με επιχειρήματα.
9. Αν δεχτούμε ότι οι κατηγορίες μας βοηθούν να σκεπτόμαστε για τα πράγματα, αυτό σημαίνει ότι η εμπειρία δεν χρειάζεται καθόλου; Ποια είναι η θέση του Καντ και πώς τη σχολιάζετε;

B. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- **Η ουσία της Καντιανής φιλοσοφίας κατά τον Σοπενχάουερ.**

«Εν τούτοις στην πραγματικότητα, η συνεχής γέννηση νέων όντων και η εκμηδένιση άλλων που ήδη υπάρχουν θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια πλάνη που προκαλούν δύο λειτουργίες του νου μέσα από τις οποίες - και μόνο μέσα απ' αυτές- μπορούμε να δούμε οτιδήποτε: ονομάζονται χώρος και χρόνος και ερμηνεύοντάς αυτές [στην αλληλοδιείσδυσή τους], αιτιότητα. Γιατί οτιδήποτε αντιλαμβανόμαστε κάτω απ' αυτές τις προϋποθέσεις, δεν είναι τίποτε άλλο παρά φαινόμενο· δεν γνωρίζουμε πώς είναι τα όντα καθεαυτά, δηλαδή ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο τα αντιλαμβανόμαστε. Αυτός είναι κατά βάθος ο πυρήνας της Καντιανής φιλοσοφίας».

Σοπενχάουερ, *Πάρεργα και παραλειπόμενα*, § 136, ό.π.

2.

- **«Σκοπός του Καντ είναι όχι να εκμηδενίσει την μεταφυσική αλλά να την ανακαινίσει».**

«Πρόγραμμα του Καντ έγινε η διερεύνηση των όρων της έγκυρης γνώσης (με σκοπό τη στέρεη θεμελίωση της επιστήμης) και ο προσδιορισμός των ορίων της (για να αναιρεθεί η αβασάνιστη και ανεύθυνη Μεταφυσική). Έτσι η 'Κριτική' του ορθώθηκε πρώτα και κύρια σε μια ρωμαλέα, καταλυτική άρνηση. Πιο μεγάλα κάστρα γκρέμισε αυτός ο Δάσκαλος που μόνον όπλο είχε την ομπρέλα του - είπε μια φορά ο Heine - από τις επαναστάσεις του 18ου αιώνα γιατί αυτές κατέλυσαν εγκόσμιους βασιλιάδες, ενώ εκείνος ανέβηκε στον ουρανό και ξεθρόνισε τον ίδιο το Θεό ... Ποιο 'Θεό' όμως γκρέμισε με την 'Κριτική' του ο Καντ; Όχι το Θεό της καρδιάς, το Θεό των γονέων του, αλλά το Θεό του δογματισμού που για να 'υπάρξει' είχε ανάγκη από 'λογικές αποδείξεις'. Αυτό είναι το καίριο πρόβλημα στην ερμηνεία και στην αξιολόγηση της φιλοσοφίας του Καντ: είναι τάχα απλώς ένας αντιμεταφυσικός αγνωστικισμός (όπως επιμένουν μερικοί σχολιαστές του) ή μια νέα απόπειρα, μαζί με την επιστήμη, ν' αποκτήσει και η μεταφυσική μιαν άλλη, στερεή και ακλόνητη θεμελίωση; (...)

Η πρώτη εντύπωση του αναγνώστη από την ογκώδη 'Κριτική του καθαρού Λόγου' είναι ότι τούτο το έργο με την αμείλικτη κριτική του γκρεμίζει τα είδωλα της μεταφυσικής. Μια πιο προσεκτική όμως μελέτη του έργου θα τον οδηγήσει σε άλλα, πιο σωστά, συμπεράσματα. Ο Καντ καμιάν από τις 'αλήθειες' της παραδομένης μεταφυσικής δεν αμφισβητεί. Ούτε μια στιγμή δεν αμφιβάλλει για την ύπαρξη μιας δημιουργικής αρχής και αιτίας του κόσμου, δηλαδή του Θεού για τη διάκριση μεταξύ αισθητού και νοητού κόσμου, κόσμου των φαινομένων και κόσμου των όντως όντων για την ύπαρξη και την αθανασία της ψυχής, ψυχής ελεύθερης και υπεύθυνης. Η κριτική του Καντ δεν αναφέρεται στις ίδιες τις μεταφυσικές αλήθειες, αλλά στον τρόπο που βεβαιώνονται και εμπεδώνονται από τη σκέψη, δεν είναι επομένως αμφιβολία σκεπτικιστή, αλλά διανοούμενου που αγωνίζεται να υψωθεί με την άσκηση του Λόγου έως τον υπέρτατο βαθμό της βεβαιότητας - έτσι και η 'Κριτική' του Καντ δεν θέλει να δείξει το ανυπόστατο των μεταφυσικών αληθειών, το ασύστατο των εννοιών

του Θεού, του κόσμου και της ψυχής, αλλά την αστοχία της δογματικής μεταφυσικής στον τρόπο που βεβαιώνει και εμπεδώνει αυτές τις αλήθειες, για να φανεί στο τέλος ποια είναι η αληθινή φύση των μεταφυσικών αληθειών και πώς μπορούν να θεμελιωθούν στερεά. (...) Σκοπός λοιπόν του Καντ είναι όχι να εκμηδενίσει τη μεταφυσική, αλλά να την ανακαινίσει. Να την αναμορφώσει με μια αλλαγή της προοπτικής.

Παράλληλα, και με τα ίδια μέσα, η προσπάθειά του έφτανε και σε ένα άλλο, σπουδαίο αποτέλεσμα: καθώς διευκρίνιζε τους όρους της βέβαιης γνώσης (ότι είναι κατά κανόνα προϊόν ούτε μόνο της εμπειρίας ούτε της νόησης αποκλειστικά, αλλά και των δύο, σε στενή και αδιάρρηκτη συνεργασία) και χάραζε τα όρια που με κανένα τρόπο δεν μπορεί να υπερβεί ο θεωρητικός Λόγος, αποκτούσε και η επιστήμη τους τίτλους και τις εγγυήσεις της.

Η αρετή πάνω απ' όλα. Και η ελευθερία. Και η ειρήνη - η παγκόσμια ειρήνη. Αυτές είναι οι υψηλές ιδέες όπου αποκορυφώνεται η βαθιά και απόκρημνη φιλοσοφία του».

I. Kant, *Δοκίμια*, εισαγωγή - μετάφραση - σχόλια Ε. Π. Παπανούτσου, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1971, σσ. 20-23